

Kölcsy megidézése Sződemeteren, szülőházánál

A szép hagyományú ünnep, a Kölcsey Ferenc emléke előtt való tisztelgés alkalmából be kell ismer-nem, hogy évtizedek óta nem gondoltam Kölcseyre, idővel már a *Hymnus* éneklése közben sem merült fel alakja előttem. Holott a magyar gondolkodást megalapozó írók időről időre teljes elevénységgel támadtak fel mindennapjaimban, mintha kortársaink volnának, még Kölcsey kortársai-val: Berzsenyivel, Vörösmartyval sem szakadt meg a valaha megkezdett, belső dialógus soha. Kölcsey azonban fiatal bölcseszként is inkább zavarba ejtett, mint magával ragadott. Ám épp ezért hálás lehetek az ide szóló meghívásnak: lássuk, most, megőregedve mit jelent nekem az ő szellemi hagyatéka, személyiségének lenyomata.

Nyilvánvaló, hogy az efféle összejövetelek éppen ezt célozzák meg: a hagyományként öröztöt élet-mű vagy történelmi esemény újragondolása biztosíthatja csak, hogy ne ürüljön ki, hogy újra és újra aktuálissá válhasson az ünnep.

A Kölcsey-versek, Kölcsey-tanulmányok olvasása közben most megértettem, hogy mi hozott za-varba annak idején. A rendkívüli ellentmondások költészetében, az írásokból kitetsző személyiségben. Például legelső verseiben rajongva szól a természeti tájról, a vidéki élet nyugtató magányosságáról, a madárdalos csendről, még első, Szemerének ajánlott versét (*Andalgások*, 1811) is azzal kezdi: „Boldog, kinek szép hont adának / A sors örök törvényei” –, aztán néhány évvel később egy ugyancsak Szemerének címzett levélben beszámol arról, hogy birtokainak eladása nem sikerül, pedig ha Csekén marad, le kell mondania az írásról: „Csak két vagy három nap valék oly állapotban, hogy dolgozhas-sak... s többet nem is fordíthatok mindaddig, míg az országnak ezen a részén kell laknom, s nincsen is oly gondolható történet, mely addig lázba hozhasson.” Aztán néhány hónapi pesti élet után mégis visszatér e vidékre, ahol annyi minden hozza lázba élete során: először a népköltészet, aztán a poétikai kérdések, a görög ókor, filozófia és mai szóval az etika, akkori nyelvújítási szóval a „rény”, vagyis az erény tana, aztán a vallások összefüggései, s mindezzel együtt a megyei és országos politika, a gazdál-kodó nép életének megkönnyítése – költői munkásságát már nem is említem –, hogy ezek által a „lángolások” által a korszak egyik legtermékenyebb tollforgatója legyen.

A *Parainesis*t sok kérdésben a végső szónak tekinthetjük, és a provincia felpanaszolt béklyójával kapcsolatban ebben azt írta: „Sohasem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgá-roknak nevezik? Az emberi tehetség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével; s ha egy helyről másra hur-cultatik, setétséget hagy maga után. Bizonyos helyhez kell azért kapcsolattununk, hogy azt jótékony világítással állandóul boldogít-hassuk.”

Pedig akkor, amikor ezt írta, már nemcsak a vidékiség bénító unalmára panaszkodhatott volna, sokkal több oka lett volna arra, hogy elégedetlenségének hangot adjon. Ekkor már túl van a követi posztjáról való kényszerű lemondáson, a megyével való szakításon, s megélte azt is, hogy birtokát galádul feldúlták, bizonyára éppen azok, akikért az országgyűlésben szót emelt. Ám talán mégsem emelkedett idealizmusa íratta le vele a fenti sorokat, hanem a tárgyilagos belátás, az emberi lét törvényeinek megta-pasztalása.

Az ideálokért feszülő értelem folyamatosan beleütközik a történelmi csapások nyo-mát viselő magyar közállapotokba és az alantas emberi természetbe – ez Kölcsey drá-májának alapképlete. Kölcsey filozófiájának egyik legfontosabb axiómája: „Min-den, ami felfelé nem hág, lefelé süllyed...” Ő lázas idealista és józan, kritikus, rea-lista elme egyszerre. Ezért a folyamatos csalódás állapotában élt, hol a reményei, az ideáljai, hol pedig gyakorlati kudarcai hatása alatt. Az egyazon évben írt két nagy vers, a *Hymnus* és a *Vanitatum vanitas* mélységes ellentmondásosságáról már sok szó esett eddig is a Kölcsey-kutatásban. Az utóbbi felizgatta a husza-dik-huszonegyedik századot meghatározó, relativista, individualista alapállást képviselő irodalmárokat is, akik ugyanakkor a nemzeti pátosz iránt, vagyis a *Hymnus* iránt egyenesen ellenérzéssel viseltetnek. Valóban megdöbbentő, hogy ugyanabból a lélekből, amelyből az irgalomért könyörgő fohász fakadt a magyar nép fennmaradásáért, a tehetetlenség keserűsége kicsalta a dacos-dühös mindentagadás sodró erejű versét is. Egyébként ez a keserűség ugyanaz volt, mint amelyet a fohász írásakor a magyar balsors átérése fakasztott fel benne, csak ott a történelmünk tragédiáiból következő rémletásra a feloldozást az isteni kegyelemben való remény adta. A *Vanitatum vanitas* a szertelen keserűségből egy késői költőutódra, Adyra emlékeztető Ős Kaján-i gesztussal minden érték, minden bűn, minden öröm és minden fájdalom leftymálásába menekül. A vers önkínzó haragját bárki megértheti, bárki észlelheti közös gyökerét a *Hymnus*éval.

Ami igazán ellentétes a honszerelmet mindig a szerelemmel egyenlő rangban ma-gasztaló Kölcsey szellemével, az a *Zrínyi második énekének* befejező víziója. A Sors, amelyhez tizenöt évvel a *Hymnus* megírása után fordul a költő, hogy ezúttal ismét nemzetének kérjen kegyel-

met, akkurátusan válaszolgat neki, ellentétben a *Hymnus* megszólítottjának némaságával. És a Sors méltatlannak ítéli a magyarországi földjére, más, különb néppel akarja betelepíteni e hont, „hogy kedvre gyűl, ki bájkörebe lép”.

Tudjuk, hogy a versnek van bizonyos auto-nómiája, a vers magát írja sokszor, s néha más-t, mint amit költője úgy egyébként gondol. Mégis szédítő magunk elé idézni a szenvedélyt, az in-dulatot, amely Kölcseynek e fenyegető jóslatot diktálta. S különösen szédítő e jóslat nekünk, maiaknak, akik már tudjuk, hogy más, a ma-gyarnál nem különb népek kapták meg a sorstól ama egykori ország nagyobbik felének a földjét, de nem született boldogabb hon ott, csak még nagyobb lett a szenvedés.

Íme, kimondtam a kulcsszót, amely Kölcsey alakjához kapcsolódik: szenvedés. Csak egy év-századdal később lett kultikus motívum a bű, a fájdalom a költészetben. Egyetemista koromban el is csodálkoztam az „Ó sírni, sírni, sírni / Mint nem sírt senki még” nagyon is huszadik századi-nak tetsző intonációján. Vonzott is, meg taszí-tott is a szenvedés leplezetlen kivallása. Így idős fővel azonban már fel tudtam mérni, hogy ez a magányos lélek nem költői témalehetőségként találkozott a szenvedéssel, hanem az sorsszerűen kiszabott rá. S aztán ezt is bölcsen elfogad-ta, és nevelt fiának már azt a szentenciát hagyja örökölni, hogy „a szenvedés sorsunkon felülemel-kedni megtanít.”

A felülemelkedés a másik kulcsszó Kölcsey-hez, s befejezésül hadd időzzek el ennél! A val-lásról elmélkedve azt írja: „Emeljük fel lelkeinket a babonán.” A mások túréséhez felvilágosodás kívántatik meg – fejtegeti –, de nagy különbség van ezen felvilágosodás és a vallástalannak felvi-lágosodása között. Bizony, ez majdnem kétszáz éve iródott! És a hozzáfűzött mondat is, amely ma minden egyetemes programnál érvényesebb: „Nemcsak fejünknek, de szívünknek is fel kell világosodniuk!”

Kölcsy Ferenc post mortem díszpolgári címének oklevele, Sződemeter

Emléklapokt Kölcsey Ferenc születésének 200. évfordulójára (Szatmárcseke, Kölcsey Ferenc emlékszoba, fotó: Orbán Domonkos)